

1915 ERMENİ TEHCİRİNİN "DÜRÜST TÜRKLERİ"NDEN BİRİ BAŞMÜFETTİŞ HASAN BEY

RIFAT BALİ

"Righteous Turk" sıfatı 1915 yılında yaşanan Ermeni kıyımı sırasında hayatlarını tehlikeye atarak Ermenilerin hayatlarını kurtaran Türkler için kullanılmakta. Ancak günümüzde kimi gazeteciler bu sıfatı tarihsel bağlamı içinde kullanmayıp günümüze uygulamakta ve 1915 yılında yaşanan "büyük felaket"i "soykırım" olarak tanımlayarak "resmi Türk tezi"ne itiraz eden gazeteci, yayıncı, üniversite öğretim üyesi ve sivil toplum aktivistlerini de "Dürüst Türk" olarak tarif etmekte.

VESİKANIN TAKDİMİ

Bu makalede aslı ve tercümesi yayınlanan vesika, Kongre Kütüphanesi (Washington, D.C.) yazmalar bölümünde muhafaza edilen ve 1919 ila 1927 yılları arasında Birleşik Amerika Yüksek Komiseri olarak İstanbul'da görev yapmış olan Amiral Bristol'un şahsi evraklarından oluşan "Amiral Mark L. Bristol Evrakları" arasında, 39 sayılı kutuda yer almakta. Vesikanın sağ üst köşesinde yer alan MLB 295-23 referansının açılımı şöyle: MLB, Mark L. Bristol'un ad ve soyadlarının ilk harfleri, 295-23 ibaresi ise vesikanın 1923 yılına ait evrak kayıtları arasında 295. sırada kaydedildiğini göstermekte. Vesika muhtemelen başka bir lisandan İngilizceye çevrilmiş, daktiloda imzasız kopyası çıkarılmış ve Amiral Bristol'a gönderilmiş. Neden gönderildiği meçhul. Vesikayı imzalayan John Couyoumdjian, her ne kadar kendisini "Adana Katolik Ermenileri piskoposu" olarak tanıtsa da, bu konudaki nadir kaynaklardan birinde bu zat "rahip Jean Couyoumdjian" olarak zikredilmekte.¹

"DÜRÜST TÜRKLER" SIFATI NEDİR?

"Dürüst Türkler" sıfatı, "Righteous Turks" sıfatının Türkçeleşmiş hali.

"Righteous Turks" sıfatı ise İsrail Devleti'nin Holokost (Yahudi soykırımı) sırasında kendi hayatlarını tehlikeye atarak Yahudilerin hayatlarını kurtaran Yahudi olmayan kişilere verdiği "righteous gentile" veya "Righteous Among the Nations" payelerini emsal olarak üretilmiş bir sıfat.² "Righteous Turk" sıfatı 1915 yılında yaşanan Ermeni kıyımı sırasında hayatlarını tehlikeye atarak Ermenilerin hayatlarını kurtaran Türkler³ için kullanılmakta. Ancak günümüzde kimi gazeteciler bu sıfatı tarihsel bağlamı içinde kullanmayıp günümüze uygulamakta ve 1915 yılında yaşanan "büyük felaket"i "soykırım" olarak tanımlayarak "resmi Türk tezi"ne itiraz eden gazeteci, yayıncı, üniversite öğretim üyesi ve sivil toplum aktivistlerini de "Dürüst Türk" olarak tarif etmekte.⁴

BAŞPAPAZ JEAN COUJOUNDJIAN'IN KALEMİNDEN KATLIAMLAR⁵

Adanalı Ermenilerin Halep ve Şam'a tehcir edilmelerini Coujoundjian şöyle anlatmakta:

"Halep'e vardığımızda kendimizi emniyetsiz ve tutuklanma ve sürgün edilme tehlikesiyle karşı karşıya bulduk. Peder Gabriel Gasparian

ve mükemmel iki papaz Assioun'lar sayesinde Der-el-Zor'a sürgün edilmekten ve orada katledilmekten kendimizi kurtardık.

Ancak başpapaz Latchinian Pascal tutuklandı, Halep'in bir köyü olan Mounboudj'da enterne edildi ve orada açlıktan öldü. Başpapaz Khalkhoivan Suriyeli Katoliklere sığındı ve mütarekeye kadar hayatını bir keşiş olarak orada sürdürdü.

Rahiplerimizden daha talihli olan rahibelerimiz hemen ait oldukları tarikat mensuplarının evlerine yerleştiler. Bana gelince; bir ay süren gergin ve sıkıntılı bir saklanıştan sonra, mesuliyeti bana ait olan insanlar ve çok sayıda sürgünle birlikte Şam'ın yolunu tuttum. Kış boyunca seyahat etmek çok sıkıntılı oldu. Şam'ın epey uzağında yüksek bir dağa yöneldik. Böylece aralarında birçok Ankaralının da bulunduğu 3000 veya 4000 sürgünle birlikte bu tepede açık havada, korunaksız ve jandarmalar tarafından çember içine alınmış bir şekilde sıkıştık kaldık. Hiç kimse yerinden kıpırdamıyordu. Bir rahip olarak yalnızca ben hastaları ziyaret edebilmekte, ölmekte olanlara son dini hizmetleri yerine getirmekte, ölenleri defnetmekteydim. Böylece sadece iki gün önce

varmış olan annemi ve babamı defnetmek zorunda kaldım. Benim de maruz kaldığım tifüs benimle birlikte sürgün edilen zavallı arkadaşlarımı kasıp kavuruyordu. Bu sürekli ölüm hayatı altı ay boyunca, dağın tepesinde, Cadem istasyonunun yanındaki karla kaplı ovada ve Derra, Mezerib ve Tourra'da sürdü. Beni ve beraberimdekileri kurtaran tek çare kaçmak oldu. Kaçtık ve Şam'a vardık. Burada Ankara Başpapazı Monsenyör Grégoire Bahabanian ve sekreteri rahip Clément Babadjanian'a rastladım. Burada, Fransızca'yı öğrenmek ve çok az bildiği Türkçesini ilerletmek isteyen ve bunun için öğrencim olan zengin bir Çerkez sayesinde hayatta kalan çok sayıda insanla birlikte yaşama imkânı buldum."

VESİKANIN TERCÜMESİ

Ben, Adana Katolik Ermenileri Piskoposu olarak burada teyit ederim ki, birbirini takip eden üç sene boyunca, Suriye'ye tehcir edilmiş zavallı Ermenilerin başmüfettişi olan, yakından tanıdığım Ekselans Hasan Bey, insanlığa ait en iyi faziletlerin muzaffer olması için bir insanın ne yapabileceği hususunda en iyi, en asil ve en cesur örnek olmuştur.

O her zaman doğru ve dakik idi. Bulduğu yüksek mevkiinin gerektirdiği vazifeleri yerine getirirken hiçbir zaman işgal ettiği mevkiinin kendisine bahşettiği itibar ve yetkinin avantajlarından menfaat sağlamamıştır.

O, mesuliyetindeki talihsiz Ermenileri mutlu kılmak için bir insanın yapabileceği her şeyi yapmış ve asla unutulamaz ve unutulmayacak hizmetlerde bulunmuştur. Kısa sürede bir müfettişten, Ermenilerin teselli kaynağı, babası, koruyucusu ve kurtarıcısına dönüşmüştür. O, aramızda muhtaç durumda olanlara bir yardım

eli uzatmaktan vazgeçmemiş, talihsizlerin gözyaşlarını kurutmuş ve böylece kendi evinde bile sakin ve emniyetli bir sığınak bulan Ermeni dul ve yetimleri kurtarmıştır.

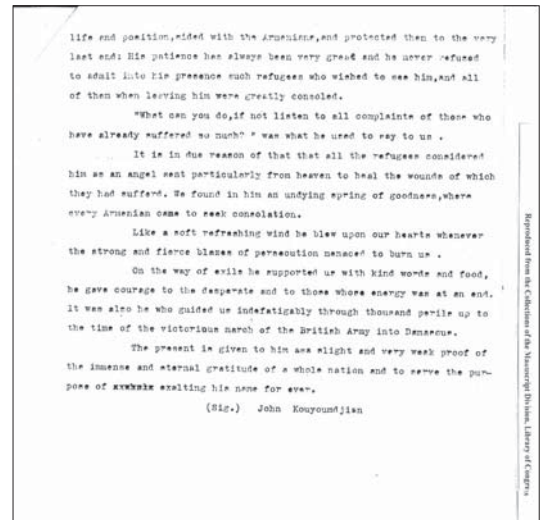
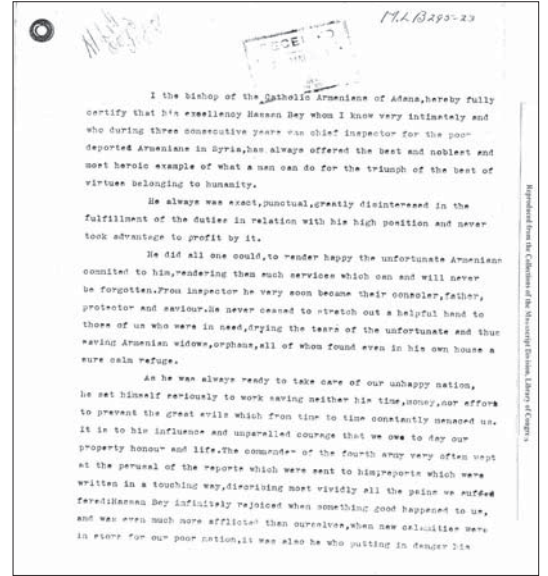
Daimi olarak talihsiz ulusumuzla ilgilenirken, bizleri zaman zaman tehdit eden büyük kötülüklerden korumak için zamanını, parasını ve çabalarını esirgemiştir. Bugün sahip olduğumuz haysiyet ve hayatımızı onun nüfuzuna ve emsalsiz cesaretine borçluyuz. Dördüncü Ordu Kumandanı, kendisine gönderilen ve çektiğimiz bütün acıları fevkalade canlı bir şekilde tasvir eden, dokunaklı bir üslupla yazılmış raporları okurken sık sık ağlardı. Hasan Bey başımıza iyi şeyler geldiğinde sonsuz bir şekilde seviniyor, ama zavallı ulusumuz yeni felaketlerle karşılaştığında bizden bile daha fazla üzüntü duyuyordu. Ermenilerin tarafında yer alarak mevkiini ve hayatını tehlikeye atan, onları sonuna kadar koruyan da kendisiydi. Her zaman çok sabırlıydı ve kendisini görmek isteyen mültecileri hiçbir zaman reddetmezdi; huzuruna kabul ettiği mülteciler yanından teselli bulmuş bir şekilde ayrılırlardı.

Bizlere, "Bunca acılar çekmiş insanların şikâyetlerini dinlemekten başka ne yapabilirsiniz?" derdi.

Bu sebepten dolayı, bütün mülteciler O'nu yaralarını iyileştirmek için cennetten gönderilmiş bir melek olarak görürlerdi. Onda, her Ermeni'nin teselli aramaya geldiği iyiliğin ölümsüz pınarını bulmuştuk.

Güçlü ve vahşi zulüm alevleri bizi her tehdit ettiğinde adeta yumuşak, tazelik veren bir rüzgâr gibi kalplerimizin üstünde esti.

Sürgüne giderken tatlı sözleriyle ve erzakla bizleri destekledi, ümitsiz

ve enerjisi tükenmiş olanlara cesaret verdi. Muzaffer İngiliz ordusunun Şam'a yürüdüğü zamana kadar meydana gelen binlerce tehlikenin arasından, yorulmadan bize yol gösteren de oydu.

İşbu belge bütün bir ulusun çok büyük ve sonsuz minnettarlığının önemsiz ve çok zayıf bir nişanesi olarak ve adını sonsuza dek yüceltmek amacıyla kendisine verilmiştir.

İmza
JOHN KOUYOUMDJIAN

DİPNOTLAR

1 Mgr. Jean Naslian, Beyrut, (ed.) *Les Mémoires de Mgr Jean Naslian, Evêque de Trébizonde Sur les Événements Politico-Religieux en Proche-Orient de 1914 - 1918*, Imprimerie Méchithariste, Viyana, 1951, s. 378. Bu kaynağa dikkatimi çeken ve fotokopileri temin eden Dr. Ara Sanjian'a teşekkür ederim.

2 Türkiye'den bir tek Rodos Başkonsolosu Selahattin Ülkümen bu payeye sahiptir.

3 Taner Akçam, kitabında tehcir emrine direnen Osmanlı bürokratlarının isimlerini vermektedir. *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, Ankara, İmge Yayınları, 1999, s. 275

4 Örneğin *The Independent* gazetesi Ortadoğu muhabiri Robert Fisk: "You're talking non-sense, Mr. Ambassador", 20 Mayıs 2006. Aris Babikian,

"Turkish Scholars and the Armenian Question - An Interview with Dr. Fatma Müge Göçek", *Horizon Weekly*, 2005. www.hairenik.com/armenianweekly/fea01140601p.htm.

5 Mgr. Jean Naslian, Beyrut, (ed.) *Les Mémoires de Mgr Jean Naslian, Evêque de Trébizonde Sur les Événements Politico-Religieux en Proche-Orient de 1914 - 1918*, Imprimerie Méchithariste, Viyana, 1951, s. 379-380.